

## ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

*У статті розглянуто проблему формування творчих здібностей майбутніх вчителів, її актуальність, проаналізовано наукові підходи до проблеми. Авторами визначена сутність поняття творчі здібності, основні компоненти у структурі творчих здібностей, принципи їх формування, розглянуто показники готовності майбутніх вчителів до творчої діяльності.*

*Ключові слова: творчі здібності, майбутні вчителі, фахова підготовка.*

*В статье рассмотрена проблема формирования творческих способностей будущих учителей, ее актуальность, проанализированы научные подходы к проблеме. Авторами определена сущность понятия творческие способности, основные компоненты в структуре творческих способностей, принципы их формирования, рассмотрены показатели готовности будущих учителей к творческой деятельности.*

*Ключевые слова: творческие способности, будущие учителя, профессиональная подготовка.*

*The problem of forming creative abilities of future teachers, its actuality, scientific approaches to the problem are considered in this article. The concept of creative abilities, its basic components in the structure, principles of their forming are determined by authors. The indicators of future teacher's readiness for creative activity are determined.*

*Keywords: creative abilities, teachers, professional training.*

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, високий динамізм його розвитку обумовлюють зростання ролі особистісної організації професіонала, його активності, індивідуального бачення, здатності самостійно здобувати інформацію, аналізувати і синтезувати її, приймати творчі рішення в різних професійних ситуаціях.

Від сучасного працівника потрібно не стільки відтворення отриманих знань, скільки творчий підхід до вирішення професійних завдань. Здатність до постійного особистісного і професійного самовдосконалення стає необхідною якістю професіонала, розвивати яку необхідно у вузі.

Однією з важливих завдань професійного навчання у вищих навчальних закладах країни є підвищення компетентності студентів. Одним із способів підвищення компетентності майбутніх фахівців є підвищення компетентності викладачів [2, с.23]. Професійна компетентність викладача виражається в компетентнісному підході до розвитку творчих здібностей студентів, для цього сам викладач повинен володіти, розвивати і вміти використовувати свій творчий потенціал, бути для освіти творчо мислячим фахівцем.

На нашу думку, загальнопедагогічна підготовка викладача набуває ефективності, якщо її зміст і форми відображають специфіку процесу формування творчої особистості, враховують закономірності творчого процесу, взаємозалежність і взаємозумовленість розвитку творчих можливостей і рівня творчої діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу. Суттєвим у професійній підготовці педагога є готовність до зміни характеру взаємодії в навчально-виховному процесі: від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної, яка проявляється не тільки в предметному плані, а й у зміні особистісного розвитку кожного суб'єкта. Саме тому, викладач в процесі професійної підготовки має бути зорієнтованим на розвиток творчих можливостей студента, на врахування специфіки цього процесу в конкретних умовах професійної діяльності, усвідомлювати, що ефективність його праці пов'язана з позитивними зрушеннями як у розвитку творчих можливостей студента, так і у його творчій педагогічній діяльності.

Наукова проблема тісно пов'язана з практичним завданням формування творчої особистості студента в навчально-виховному процесі, оскільки творча педагогічна діяльність, у процесі якої реалізуються професійні можливості викладача і здійснюється творчий розвиток його особистості, є засобом формування творчої особистості студента.

**Мета статті** – розглянути проблему формування творчих здібностей майбутніх вчителів та шляхи її вирішення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема творчих здібностей особистості досліджувалася мислителями усіх епох розвитку світової культури. Розкрити метафізичну сутність творчості через релігійно-етичну інтуїцію намагалися Ф.Аквінський, Августин Блаженний, Ксенофан, Плотін, Сократ, В.Соловйов, Ф.Шеллінг. Питання пізнання світу в процесі художньої інтуїції вивчали М.Лоський, Платон, А.Шопенгауер та інші.

Психологічні аспекти творчості представлені в працях Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, В.А. Крутецького, О.М. Леонтьєва, О.Н. Лука, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьова, В.В. Рибалки та інших. Психолого-педагогічні проблеми формування творчої особистості висвітлено в працях Б.Г. Ананьєва, В.І. Андрєєва, Д.Б. Богоявленської, М.М. Поташніка, В.О. Сухомлинського, С. Медніка, А. Осборна. Психолого-педагогічні фактори, що сприяють формуванню творчих здібностей особистості, мотиви її творчої діяльності та розвиток творчої активності досліджувалися такими вченими як Т.В. Галкіна, Ю.З. Гільбух, Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, О.В. Киричук, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, Б.П. Нікітін, В.В. Рибалко та інші.

**Виклад основного матеріалу.** Український педагогічний словник визначає творчість як «діяльність, результатом якої є створення нових, оригінальних і більш досконалих матеріальних і духовних цінностей, які мають об'єктивну або суб'єктивну значимість»[4]. Іншими словами, творчість є показником глибоких і всебічних знань педагога і їх осмислення; вміння перевести теоретичні та методичні положення в педагогічні дії; здатності до самовдосконалення та самоосвіти, до розробки нових методик, форм, прийомів і засобів та їх оригінальні поєднання, здібності до імпровізації, заснованої на знаннях та інтуїції.

Поняття «творчі здібності» характеризується винятково широким спектром точок зору, а саме: здібності до наукової діяльності, що дають нові та об'єктивно значущі для людства результати, досягнення, вартісний в суспільному розумінні продукт (В.Крутецький); синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують ступінь їх відповідності до вимог навчально-творчої діяльності певного виду і зумовлюють рівень її результативності (В.Андрєєв, О.Яковлева); індивідуальні особливості психічної і фізичної сфери, що обумовлюють успішне виконання творчих завдань у різних видах діяльності (М.Лазарєв) та ін.

На основі проаналізованих теорій за робоче нами прийнято таке визначення творчих здібностей. *Творчі здібності майбутніх вчителів* – це індивідуально-психологічні особливості особистості, які виражаються у творчому характері виконання функцій і завдань навчально-професійної діяльності; вирізняються наявністю оригінальності і новизни як у процесі діяльності, так і в її результаті. Нами визначено, що творчі здібності – це високий рівень розвитку загальних або спеціальних здібностей.

На думку Л. Виготського, творчості не можна навчитися, але можна створити умови для розвитку творчих здібностей. Він вважав, що для здійснення творчої діяльності не можна вказати систему дій, ці системи створюються самою особистістю. Враховуючи, що риси творчої особистості впливають з природи творчості, особливостей творчої

діяльності, соціальної позиції, необхідно розглянути показники готовності до творчої діяльності, виділивши наступні рівні готовності :

1. **Базовий рівень.** Педагог володіє такими якостями, як спостережливість, сприйнятливість, організованість, самокритичність, самоврядність, вимогливість і винахідливість, відповідальність за свою справу. Якщо педагог досяг базового рівня професійної компетентності, він в змозі займатися репродуктивним педагогічним творчістю, тобто раціонально і ефективно використовувати передовий педагогічний досвід та рекомендації вчених.

2. **Оптимальний рівень** викладача характеризують такі риси особистості, як професійна спрямованість, допитливість, психологічна пильність, нестандартність мислення, об'єктивність самооцінки, емоційно-вольова стійкість, принциповість, справедливість, почуття нового. Оволодіння даним рівнем передбачає проведення всіх видів навчальних занять на високому науковому та технологічному рівні.

3. **Творчий рівень.** Для викладача характерні такі якості особистості, як усвідомлення себе як творчого працівника, креативність мислення, нетерпимість до консерватизму, віра у свої сили, оптимістичність, раціональність мислення, висока культура спілкування. Для творчого педагога характерні вільне володіння багатьма педагогічними технологіями, здатність поєднувати науковий пошук і практику, дослідницький підхід до процесу професійної підготовки. На творчому рівні викладач в змозі розробити авторську методику навчання (або виховання), мати свою педагогічну майстерню, вести авторські курси.

4. **Дослідницький рівень.** Викладач володіє основами науково-дослідницької діяльності, в змозі самостійно вести наукове дослідження і керувати творчим пошуком своїх колег. На цьому рівні творчості викладач має можливість відкрити нові закономірності, сформулювати нові наукові ідеї, створити наукову концепцію [3, с. 89-91].

Проаналізувавши дослідження вчених нами визначено такі компоненти у структурі творчих здібностей майбутніх вчителів: мотиваційний, емоційно-ціннісний, комунікативний, інтелектуально-логічний, інтуїтивно-прогностичний та рефлексивний.

У контексті дослідження проаналізовано наукові підходи до проблеми формування творчих здібностей, а саме: *діяльнісний* (Ю.Гільбух, Г.Костюк, В.М'ясищев, Б.Теплов, С.Рубінштейн та ін.), *функціонально-генетичний або психофізіологічний* (Є.Голубєва, Є.Льїна, А.Матюшкін, Ю.Полуянова, Б.Русалова, В.Шадриков та ін.) та *особистісний* (Т.Артем'єва, Є.Бондаревська, І.Бех, О.Карпова, М.Холодна та ін.). Дотримуючись *особистісно-діялісного підходу* у дослідженні, ми тлумачимо формування творчих здібностей майбутніх вчителів як зумовлений внутрішніми і зовнішніми факторами

гармонійний розвиток індивідуально-психологічних особливостей особистості шляхом її залучення до різноманітні види творчої навчально-професійної діяльності та отримання в процесі цієї діяльності самостійно створених освітніх творчих продуктів.

Творчість педагога найчастіше пов'язують з відкриттям нових принципів, методів, прийомів, засобів вирішення професійно-творчих завдань навчання і виховання. Педагоги часто зустрічаються з протиріччями, вирішенням яких є прийняття професійно-творчих рішень. Талановиті педагоги бачать ці протиріччя заздалегідь і свідомо чи, навіть, інтуїтивно їх вирішують. Студенти або учні виступають співучасниками творчості педагога. Тому особистість педагога і його творчий потенціал є вирішальними факторами удосконалення навчально-виховного процесу і творчого розвитку студентів. Чим вище творчий потенціал студентів, тим складніші професійно-творчі завдання постають перед педагогом. А отже, виникає потреба до самовдосконалення, мобілізації своїх творчих здібностей, бажання експериментувати, вести педагогічний пошук нових творчих рішень.

Ще В.Сухомлинський помітив, що якщо у педагогічному колективі є талановитий викладач математики, то і серед учнів обов'язково з'являються здібні і талановиті математики. Немає гарного вчителя – немає і талановитих учнів: в цьому випадку ті учні, які мають математичні здібності, ніколи не проявлять їх. Він закликав вчителів пам'ятати головне правило педагогічної діяльності: "Обдаровані і талановиті всі без винятку діти" [10, с.54].

О.Лук вважає, що викладач, який має високий рівень творчих можливостей, створює найсприятливіші умови для розвитку обдарованих студентів. Якщо викладач має низький рівень творчих можливостей, то "страждають" обдаровані діти, а успіхи менш здібних вихованців вищі ніж у попередньому випадку. Таким чином вчитель віддає перевагу тому психологічному типу, до якого відноситься сам [8].

Е.Торренс узагальнив відомості про вплив дорослих на процес розвитку творчих можливостей їх вихованців. Він показав, що число видатних учнів дуже сильно відрізняється у різних вчителів [11].

Н.Кузьміна вказувала: "Діалектичність, варіативність, постійне оновлення – це риси системи діяльності майстра. Спільним, як для вчителя-початківця, який намагається працювати творчо, так і для вчителя-майстра є постійний пошук в поєднанні з обов'язковим самовдосконаленням та самовихованням"[6].

В.Леві, характеризуючи різноманітність творчих проявів педагога, показує, що педагог, в залежності від ситуації, може бути спостерігачем, контролером, наставником, дослідником, лікарем, товаришем, артистом, суддею, клоуном, тренером, проповідником,

організатором, інформатором, вчителем, опікуном, улюбленою людиною, нянею, критиком, вихователем, експертом, інструктором та іншим [7, с.92].

Матеріали досліджень науковців свідчать про те, що викладачі-методисти витрачають на створення і вирішення творчих ситуацій (проблемні ситуації, творчі завдання, стимулюють до висунення гіпотез, генерації ідей, до власних критичних суджень та інших) 12-13% навчального часу, а вчителі-початківці, уроки яких не є надто ефективними, лише 0,2-4,6% навчального часу. Педагоги-новатори на вирішення творчих завдань і створення творчих ситуацій відводять від 30% до 60% часу навчального заняття [1, с.224].

Ці факти дозволяють зробити висновок про те, що чим вище творчий потенціал педагога, тим продуктивнішим буде процес співтворчості педагога і студента. Дослідження А.Коношенка і Є.Мамонової показують, що розвиток творчого потенціалу студентів, результативність студентських наукових робіт мають стійку позитивну кореляцію із загальною ефективністю науково-дослідної роботи викладача. Так, їх дослідження встановлює, що "існує чітка залежність між кількістю студентських авторських свідоцтв і патентів та ефективністю наукової роботи їх викладачів". Коефіцієнт кореляції підтверджує тісний взаємозв'язок між даними показниками [5]. У їх дослідженні статистично доведено також, що кількість студентських доповідей на наукових конференціях також залежить від ефективності науково-дослідної діяльності вищого навчального закладу. Ми робимо висновок, що чим вищий творчий потенціал викладачів вищого навчального закладу, тим вищий буде творчий потенціал студентів.

Ефективність формування творчих здібностей особистості при інших рівних умовах буде ефективнішою якщо педагог у взаємовідносинах зі студентом проявлятиме оптимізм і віру в його сили і творчі здібності. Відомо, що успішність вирішення кожної попередньої творчої задачі буде внутрішнім стимулом для студента, якщо педагог створить умови, в яких би студент відчув радість "відкриття" і "винаходу", радість успіху. Навчально-творча діяльність, як і будь-яка інша, не обходиться без тимчасових труднощів і навіть невдач, але важливо так її організувати, щоб наприкінці роботи успіх став стимулом для наступної діяльності. Для цього в процесі керівництва навчально-творчою діяльністю необхідно притримуватися демократичного стилю спілкування, навіть в ситуаціях аналізу типових помилок і недоліків навчально-творчої діяльності студентів необхідно підтримувати добрий настрій і зберігати оптимізм і віру в сили і творчі здібності студентів. Іноді, вдалий жарт, репліка, почуття гумору – найважливіші стимули оптимізму [1, с.126].

Формування творчих здібностей студентів базується на загальнодидактичних принципах (системності, науковості, свідомості і активності, забезпечення міцності результатів навчання, наочності, доступності) і конкретизується специфічними принципами (проблемності, евристичності, орієнтації на майбутню професійну діяльність, пріоритету самостійно створених творчих продуктів, освітньої рефлексії, принцип співтворчості).

Принцип співпраці педагога і студента в педагогічному процесі стосовно виховання творчих здібностей особистості можна сформулювати як принцип співтворчості. Цей принцип має на увазі, що педагог лише будучи сам творчою особистістю, здатний виховати студента як творчу особистість. Ця закономірність в більш розгорнутому вигляді може бути сформульована так: в педагогічному процесі, тобто в процесі навчання і виховання, при формуванні творчих здібностей особистості студента, досягається більша результативність, при інших рівних умовах, якщо ефективно здійснюється співпраця "співтворчість" педагога і студента. Ефективність буде тим вищою, чим вищий рівень педагогічної майстерності і творчих здібностей досяг сам педагог.

Цей принцип співтворчості реалізується на основі наступних правил:

- педагог повинен, наскільки це можливо, постійно розвивати свої творчі здібності і педагогічну майстерність;
- педагог повинен розвивати демократичний стиль спілкування зі своїми вихованцями;
- педагог зі студентами повинен здійснювати спільні пошуки умов, засобів для розвитку творчих здібностей і інших якостей студентів. Частіше вести спільні пошуки нових ідей обговорення оригінальних методів вирішення творчих задач;
- вузівський викладач повинен постійно змушувати студента до пошуків рішень наукових проблем і бачити у студентах своїх помічників і співробітників.

Творчо працюючий викладач аналізує спостережувані ним факти та явища реального навчального процесу на основі теоретичних знань, розвиває в собі наукове передбачення результатів дій. І як наслідок – успішно вдосконалює шляхи і способи досягнення педагогічної мети.

**Висновки.** Таким чином, правомірно зробити висновок про те, що чим вище компетентність та рівень творчості викладача, тим більш компетентного та творчого фахівця отримає суспільство і тим швидше буде вирішена завдання вищої освіти з формування висококваліфікованого фахівця нового покоління.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1986. – 238с.
2. Байденко В.И., Ван Зантворт Дж. Модернизация профессионального образования: современный этап. Изд. 2-е допол. и перераб. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2003. – С. 23
3. Выготский С.Л. Воображение и творчество в детском возрасте : психологические очерки : кн. для учит. / С. Л. Выготский. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гончаренко С.У. – К: Либідь, 1997. –270 с.
5. Коношенко А.И., Мамонова Е.И. Эффективность научно-исследовательской деятельности в ВУЗе как фактор, определяющий развитие НИРС. // Совершенствование организации и методического обеспечения научно-исследовательской работы студентов. – М.: НИИВШ, 1986. – С. 117
6. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н.В.Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, – 1967.
7. Леви В. Л. Искусство быть собой / Владимир Львович Леви. – 2-е изд., перераб. и доп., ксерокопия. – М. : Знание, 1977. – 208 с.
8. Лук А.Н. Психология творчества / А. Н. Лук. – М. : Наука, 1978. – 127 с.
9. Сисоева С.О. Педагогічна творчість: Монографія / С.О.Сисоева – Х. – К.: Книжкове видавн. "Каравела", 1998. – 150 с.
10. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы/ Василий Сухомлинский – М.: Просвещение, 1973. – С.51-62.
11. Torrence E.P. Scientific views of creativity and factors affecting its growth. – В кн.: “Creativity and learning”. Boston, 1968, с.83